

*Іванишин Н. Я.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника**Стефурак Р. І.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА «РУКИ І СЛЪОЗИ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу семантичних і стилістичних параметрів запозичених слів у художньому тексті Степана Процюка про Івана Франка «Руки і слъози», зокрема зроблено спробу класифікації (за лексико-семантичним та генеалогічним критеріями) лексичних запозичень, а також виокремлено їх функційне навантаження.

У досліджуваному тексті виявлено різноманітні лексичні запозичення: як прями, так і через посередництво інших мов (зокрема польської), давні й сучасні, зі слов'янських та неслов'янських джерел (з домінуванням греко-латинських елементів), виявлено значну кількість інтернаціоналізмів та екзотизмів. Помітно, що значний відсоток аналізованих слів належить до фахової лексики різних наукових галузей.

У романі серед запозичень переважають абстрактні поняття, особливо терміни, які втрачають своє вузькоспеціалізоване значення через інтеграцію в образну систему тексту. Це істотно впливає на стилістичну організацію художнього твору, підкреслюючи особливості авторського світобачення.

Запозичення є ключовими елементами формування індивідуального стилю прози Степана Процюка, здатними виконувати ряд стилістичних функцій, серед яких: номінативно-інформативна (запозичення називають різні предмети та явища, завдяки чому іншомовні іменники створюють понятійну основу зображуваної дійсності, передають читачеві основне значення, на яке згодом нашаровуються авторські конотації), оцінна (запозичені слова в романі несуть не лише денотативне значення, але й збагачені емоційно-експресивними відтінками, що формує в тексті глибинний аксіологічний вимір), тропотвірна (іншомовні елементи інтегруються в образні структури (метафори, епітети, порівняння), формуючи систему художніх тропів, що визначально впливає на стилістичні особливості творчості Степана Процюка) та текстотвірна (запозичення формують текст, динамізують його та вносять нову інформацію).

Ключові слова: аналіз художнього тексту, запозичена лексика, лексичні запозичення, лексико-семантичні групи запозичень, інтернаціоналізми, екзотизми, номінативно-інформативна, оцінна, тропотвірна, текстотвірна функції запозичених слів.

Художній текст, особливості його побудови та інтерпретації, аналіз конститутивних елементів, здатних формувати

поняттєвий простір креативного авторського конструкта, неодноразово потрапляли до сфери зацікавлень лінгвістів. Не є винятком у цьому ключі й задекларована тема наукової розвідки – «Семантико-стилістичні параметри запозичень у художньому тексті Степана Процюка «Руки і слъози»», адже запозичені слова є важливою рисою ідіостилу автора, відправною точкою для творення, розгортання й декодування художнього тексту.

Проблема запозичень актуалізована в низці праць українських мовознавців. Так, Архипенко Л. вивчає етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові [1]; Бачинська Г. та Вербовецька О. описують запозичену лексику в поетичних творах Лесі Українки [2]; Боєва Е. та Заболотна А. аналізують функційні особливості англіцизмів у сучасній українській прозі [3]; Бороденко Л. досліджує способи закріплення іншомовних слів у сучасній українській мові [4]; Гудима Н. окреслює семантику та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози [5]; Дружин Г. пише про прагматичні, семантичні та соціолінгвістичні параметри сучасних лексичних запозичень [6]; Дундій Н. вивчає лексичні запозичення у глобалізаційних процесах міжкультурної комунікації та діалогу культур [7]; Дутка О. описує запозичення з грецької та латинської мов як джерело омонімії в сучасній українській мові [8]; Степанюк О. – стилістичні функції запозичень у поетичній творчості Л. Костенко [9] тощо.

Словниковий склад мови суттєво розширюється і видозмінюється під час суспільних трансформацій, особливо історичного та політичного характеру. В українській мові ці зміни відбуваються досить динамічно, оскільки її лексико-семантична система гостро реагує на соціально-політичні, економічні та науково-технічні інновації. Мова позбулася ідеологічних обмежень і стала більш відкритою до зовнішніх впливів. Найвиразніше ці процеси виявляються в сучасній художній літературі, де запозичені слова вже стають частиною образних конструкцій і набувають додаткових смислових відтінків.

Яскравим прикладом цього явища є творчість Степана Процюка, адже, незважаючи на те, що лексичні запозичення часто ставали об'єктом спеціального лінгвістичного аналізу, окремого дослідження, присвяченого комплексному розгляду їх семантичних та стилістичних аспектів у сучасному прозовому тексті автора, усе ще нема. Цим і зумовлена актуальність наукової роботи.

Метою розвідки є вивчення стилістичних та семантичних параметрів **запозиченої лексики, зокрема окреслення видів запозичень та з'ясування їх функційного навантаження в художній прозі Степана Процюка.**

Запозичені слова – це засвоєні мовою іншомовні одиниці, які «не сприймаються мовцями як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. На відміну від іншомовних слів, які розглядаються у спеціальних словниках, запозичені слова подаються у загальних словниках разом з питомою лексикою» [10, с. 179].

Слід зазначити, що найбільший пласт запозичених слів в українській мові – це іменники – власні та загальні назви, тому саме на них і зосередимось, адже обсяг статті накладає обмеження на виклад матеріалу.

Тезаурус іншомовних слів у прозі Степана Процюка представлений різноманітно, тому спробуємо виявити його таксономічні параметри. Так, лексичний матеріал роману «Руки і слъози» засвідчує наявність запозичених слів зі слов'янських та неслов'янських мов:

Слов'янські мови:

полонізми: ... **хлопці** слухалися Івана, сина Якова-коваля [11, с. 10], **українська шляхта** [11, с. 11];

старослов'янські: *Той, хто накреслює незримою рукою, вказав на немовля **перстом*** [11, с. 13];

слова, що прийшли в українську мову через посередництво польської: **бунт** – **пол.-нім.** [11, с. 25], ...**здоров'я** ... **почало давати свої безпощадні сигнали** ще замолоду – через пол. із фр. [11, с. 108];

...**здоров'я** ... **почало давати свої безпощадні сигнали** ще замолоду – через пол. із фр. [11, с. 108];

Неслов'янські мови:

грецизми: **катаклізми**, **лампадки**, **філософія**, **етикет**, **театр**, **публіка**, **комплекс** та ін.;

латинізми: **цитати**, **номінація**, **делегатія**, **касація**, **агітація**, **концентрація**, **президія**, **інтуїція**, **документи**, **контракт**, **акт** та ін.;

галліцизми: **перон**, **бюст**, **декаданс**, **екіпаж**, **мініатюра**, **жанр**, **репортаж**, **аплодисменти**, **перон**, **гримаса** та ін.;

англіцизми: **револьвер**, **опінія**, **стрес** та ін.;

германізми: **бенкет**, **філістер**, **вальс**, **бургомістр**, **айсберг** та ін.;

лексеми італійського походження: **паспорт**, **соло**, **банк**, **опера** та ін.;

лексеми давньоєврейського походження: **осанни швидкоплинному щастю** ... [11, с. 184];

лексеми іспанського походження: як **ліліпут**, **стає письменником**... [11, с. 40].

Як бачимо, запозичення з неслов'янських мов представлені значно ширше, що притаманно творчості Степана Процюка загалом, а не тільки є особливістю аналізованого художнього тексту.

Серед запозиченої лексики з різних мов виокремлюємо інтернаціоналізми та екзотизми. Інтернаціоналізми (слова, що описують поняття міжнаціонального значення, тому функціонують у споріднених і неспоріднених лексиконах, зберігаючи подібну чи однакову семантику та граматичну будову) в досліджуваному тексті позначають зазвичай освітню сферу: **реферат**, ... **семінар** [11, с. 213], **доцент**... **комісія**, ... **колоквіум**, **етнографія** [11, с. 209], **студентський сенат** [11, с. 217], **колегія професорів** [11, с. 218], **Сенат університету** **таки перестав виплачувати йому стипендію**... **тепер зачиналися двері, і то не лише в переносному сенсі** [11, с. 64], **Чернівецький університет** [11, с. 175]; та ін. Частотність використання лексем, що репрезентують сферу освіти, є логічною та закономірною, оскільки автор описував освітній шлях Івана Франка.

Екзотизми в романі позначають зазвичай назви посад, титулів чи професій (**цар**, ... **граф** [11, с. 3], ... **кронпринц Рудольф** [11, с. 151], **бургомістр** [11, с. 29], **Паський нуниці** [11, с. 19], **жандарм** [11, с. 133]).

Отже, в досліджуваному тексті Степана Процюка локалізовано лексичні запозичення прямі й опосередковані (ті, що прийшли через посередництво польської мови), давні й новітні, запозичені зі слов'янських і неслов'янських мов (домінують запозичення з грецької та латинської мови), серед яких значне місце посідають інтернаціоналізми та екзотизми.

Лексико-семантичні групи запозичених слів неодноразово ставали предметом спеціального лінгвістичного аналізу. Так, Лисенко О. [12, с. 16] пропонує об'єднувати аналізовані лексичні одиниці за галуззю знань, Степанюк О. [9, с. 15], намагаючись охарактеризувати запозичення максимально вичерпно, виокремлює групи, які б найповніше представили специфіку використання досліджуваної групи слів (наприклад, абстрактну лексику та слова, що не увійшли до жодної з груп).

Звичайно, можна по-різному групувати запозичені слова, але художній текст Степана Процюка дає матеріал, який ми класифікували за галуззю знань і тематичними групами слів.

Як свідчать матеріали дослідження, запозичені слова в романі «Руки і слъози» класифікуються за такими галузями знань:

медична термінологіка: ... **напади епілепсії**, **ти помер від інфаркту** [11, с. 18], **кон'юнктивіт**, **хвороба Рейтера** **або реактивний артрит** ... **із періодами загострень і ремісій** [11, с. 122], ... **аневризми аорти** [11, с. 213];

літературознавча термінологіка: **жанр** [11, с. 40], **апокрифи** [11, с. 196], **новели** [11, с. 297], **Псевдоніми** **мають місце при статтях політичних, памфлетах** [11, с. 104], **Божество пенеґірки** [11, с. 80], **драма**, ... **репортаж** [11, с. 260];

мовознавча термінологіка: **цитати** [11, с. 260], **нічні космічні диктанти** [11, с. 267], **катівська лексика** [11, с. 320], ... **діалог** [11, с. 213], **класична філологія** [11, с. 235], **термінологія** [11, с. 40], **кількість** ... **і абзаців росла** [11, с. 172], **лексикограф** [11, с. 340];

психологічна термінологіка: ... **стрес** [11, с. 43], **темперамент** [11, с. 217], **меланхолік** [11, с. 35], **ентузіазм** [11, с. 28];

церковно-релігійна термінологіка: **апостол** [11, с. 309], ... **церква**, **дяк** [11, с. 267]; **псалтир** [11, с. 21], **Деся, поміж херувимами та серафимами** **ледь чути звучало**... [11, с. 34], **Напевно, доктор Франко є святим, принаймні одним із послідовників перших апостолів**... [11, с. 306];

суспільно-політична лексика: ... місце у Віденському парламенті від радикальної партії [11, с. 17], політичні альянси... Франко є зачинателем соціалістичної пропаганди [11, с. 53], перспективи майбутньої національної держави [11, с. 271], ворог монархії [11, с. 53], соціалізм [11, с. 93], авторитаризм [11, с. 291], нація, автономія [11, с. 243], ... молода демократія [11, с. 207];

детермінологізовані лексеми на позначення понять мистецтва, театрального життя: ... Світ оперет, вальсів, ... осанни швидкоплинному щастю ... Вальс Штрауса були алегорією найпотраємніших мрій багатьох людей... [11, с. 184], сценарій [11, с. 14], театр, ... публіка, композиторські буколіки [11, с. 184], На початку грудня у філармонії відбулася святкова академія – і концерти ... із місцевими музичними інтерпретаціями музики Лисенка [11, с. 292].

У сучасному формуванні термінологічної системи нашої мови активно використовуються запозичені компоненти, переважно греко-латинського походження. Як можна помітити, значна частина аналізованих слів належить до спеціальної лексики різних наукових сфер.

В аналізованому романі спостерігаємо такі групи запозичених слів за значенням:

назви осіб чоловічого роду:

професія, рід діяльності: міністр фінансів, ... державний прокурор [11, с. 164], жандарм [11, с. 171], консул [11, с. 215], ... професор, харизматичний філолог [11, с. 175], декан, ... ректор [11, с. 212], секретар [11, с. 318], репетитор [11, с. 69], придворний диригент [11, с. 184], репортер польської газети [11, с. 189], суддя, студент [11, с. 63], етнограф Володимир Гнатюк [11, с. 275], вправний драматург [11, с. 277], за фахом Комаров був нотаріусом, у душі – вченим-бібліографом і лексикографом [11, с. 340], улюблений лектор, ... меценат [11, с. 303], ... парох Олекса Волянський, актор Лев Лопатинський [11, с. 277], комерсант Йосиф Рогсек [11, с. 282], ... адвокат Олександр Кониський [11, с. 103], журналіст, ... белетрист [11, с. 195], філософ Сенека [11, с. 31], меценат [11, с. 57], подвійні агенти [11, с. 49], відомий композитор [11, с. 117], актор [11, с. 356], диктатор, оратор [11, с. 17] та ін.;

оцінні назви осіб чоловічого роду: потріпаний провокатор [11, с. 55], Стефанік ... є абсолютним паном форми ... літературний місіонер [11, с. 297], світський апостол [11, с. 81], письменник-візіонер [11, с. 20], каменярь-візіонер [11, с. 226], сивоголовий патріарх [11, с. 222], любовна туга генія не мала жодних шансів [11, с. 124], садист і мізантроп – отець Софрон Телесницький [11, с. 27], подивіться на того анальфабета! [11, с. 7], Андрій гине ... від рук одного дегенерата, що належить до русинів [11, с. 80], ... виразний провінційний егоцентрик [11, с. 41], авантюрист [11, с. 50] та ін.;

назви титулів і народів: цісар, ... граф [11, с. 3], ... кронпринц Рудольф [11, с. 151], Хай не буде між нами ні елліна, ні юдея [11, с. 45];

назви емоційних станів: душевна катастрофа [11, с. 77], апофеоз радості [11, с. 23], панцир закритості [11, с. 76], емоція, пітет [11, с. 252], симпатія [11, с. 91], за півхвилини відбулася ще одна мікрокатастрофа [11, с. 107], трагедія розриву з Ольгою Рошкевич [11, с. 111], Травень обнадіює навіть депресантів та меланхоліків [11, с. 193];

назви ділових паперів, документів: петиція до цісаря [11, с. 85], паспорт [11, с. 80], кореспонденція [11, с. 109], акт [11, с. 197], рецензія [11, с. 273], телеграма [11, с. 214], контракт [11, с. 206], виграшні облігації [11, с. 152], Не було тоді стенограм на судових процесах [11, с. 61];

назви будівель, установ та їх частин: поліція [11, с. 53], редакція [11, с. 53], перон [11, с. 69], банк [11, с. 137], редакція газети [11, с. 164], архів, бібліотека [11, с. 377], пантеон, базиліка [11, с. 303], фундамент [11, с. 283];

назви предметів побуту: лампадки [11, с. 84], Неможливо вимірювати жіночу любов на терезах [11, с. 12], ... фрак [11, с. 128], спомин, ... як надійна реліквія [11, с. 120], ... гонорар у часописі «Зоря» [11, с. 101];

абстрактні назви: ... феномен найбільшого українського письменника [11, с. 174], їхні ідеали – це гори, ліси, це п'янке повітря... Сільська ідилія [11, с. 203], валився світ ідей та ілюзій [11, с. 249], у його лекціях був чарівливий магнетизм [11, с. 304], патетика, ... конформізм, ... дискредитація [11, с. 244], між ними була гармонія, утворивши вибухову енергетику обоження незнайомки і її всілякої ідеалізації [11, с. 14], ентузіазм [11, с. 28], Він був ще молодим і горів енергією [11, с. 38], сконденсована енергія [11, с. 80], потужна енергія, словесна енергія [11, с. 146], енергія побратимства [11, с. 177].

Як бачимо, у романі Степана Процюка серед запозичень домінують абстрактні поняття, зокрема терміни, які втрачають свою вузькоспеціальну природу через включення їх до образних конструкцій тексту. Це суттєво впливає на стилістичну організацію художнього цілого, підкреслюючи специфіку авторського світосприйняття. Запозичення кожної категорії унаочнюють художню дійсність твору, демонструючи нестандартне втілення творчого задуму письменника.

Іншомовні лексеми виступають провідними компонентами формування індивідуального стилю у прозі Степана Процюка, реалізуючи при цьому низку стилістичних функцій. Проаналізуємо деякі з них:

– номінативно-інформативну – іншомовні слова позначають різні об'єкти та феномени, завдяки цьому запозичені іменники в художньому тексті створюють концептуальну основу зображуваної дійсності, знайомлять читача з ключовим значенням, яке пізніше доповнюється авторськими смисловими відтінками. Ця функція звичайно реалізується у термінах різних галузей знань (медична, освітня тощо: лексика [11, с. 320], ... діалог [11, с. 213], класична філологія [11, с. 235], його промова була тихою, із запинаннями та акцентом [11, с. 154], термінологія [11, с. 40]);

– оцінну – іншомовні запозичення у романі Степана Процюка передають не лише своє пряме значення, але й збагачені емоційним та оцінним підтекстом – додатковим смисловим відтінком, що створює в художньому тексті глибокий ціннісний пласт, який надає твору самобутності та неповторності; «аксіологічна функція досліджуваних одиниць полягає у їх здатності формувати оцінну рамку повідомлення, розміщуючи його сприйняття на шкалі від «+» до «-» [13, с. 42]: патріарх [11, с. 222], садист і мізантроп [11, с. 27], анальфабет [11, с. 7], дегенерат [11, с. 80], егоцентрик [11, с. 41];

– тропотвірну – запозичення в художньому тексті вплітаються в образні конструкції – метафори, епітети, порівняння – і таким чином формують систему художніх тропів, що суттєво

визначає стилістичні особливості літературного доробку Степана Процюка: **метафора** (*шукачі фортуни* [11, с. 3], *апофеоз радості* [11, с. 23], **епітет** (*райська атмосфера* [11, с. 148], *розумний центризм* [11, с. 230]), **порівняння** (*спомин, ... як надісна реліквія* [11, с. 120], *каркали темні ангели, присвоївши собі воронячий голос, як ... чужі таланти* [11, с. 301]).

Варто підкреслити, що всі функції іншомовних слів у тексті є взаємопов'язаними і разом сприяють естетизації художньої картини світу Степана Процюка (наприклад, метафора, актуалізуючись у художньому тексті, творить «аксіологічність образу», тобто спостерігаємо «потенціал оцінної функції метафори» [14, с. 36]). Запозичення в досліджуваному романі є частотними, що дає підстави акцентувати на домінантності **текстовісної** функції у процесі формування структури тексту.

Звичайно, обсяг статті накладає обмеження на виклад матеріалу, тому в перспективі цікаво було б дослідити тропотвірний потенціал запозичених слів у художньому тексті Степана Процюка.

Література:

- Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
- Бачинська Г. В. Вербовацька О. С. Запозичена лексика у поетичних творах Лесі Українки. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. Vol. 12. № 2. 2021. С. 17–22.
- Босва Е. В., Заболотна А. Функційні особливості англіцизмів у сучасній українській прозі. *Художній досвід О. Довженка-прозаїка : зб. наук. ст.* Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2020. С. 60–62.
- Бороденко Л. Позиція закріплення іншомовних слів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 25. С. 105–108
- Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2011. 20 с.
- Дружин Г. В. Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.10.02. Дніпропетровськ, 2006. 32 с.
- Дундій Н. П. Лексичні запозичення у глобалізаційних процесах міжкультурної комунікації та діалогу культур. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Сер. «Філол. науки»*. 2011. № 2 (2). С. 251–257.
- Дутка О. Я. Запозичення з грецької та латинської мов як джерело омонімії в сучасній українській мові. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць*. Ужгород, 2019. Вип. 9. С. 39–43.
- Степанюк О. В. Стилiстичнi функцiї запозичень у поетичнiй творчостi Л. Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1997. 20 с.
- Українська мова. Енциклопедія. Київ : «Українська енциклопедія», 2000. 752 с.
- Прочюк С. В. Руки і сльози. Роман про Івана Франка. Київ : Видавництво Ходоркевича «ТунДрайв», 2022. 384 с.
- Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 1999. 21 с.
- Іванишин Н. Я. Функційне навантаження оказіоналізмів у художньому тексті Марії Титаренко «Комунікація від нуля. Есеї для Мані». *Причорноморські філологічні студії*. 2024. №5. С. 38–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.5.5>.
- Стефурак Р. І. Генітивна метафора – конститутивний елемент художнього тексту Марії Ткачівської (на матеріалі роману «Княгиня Острозька»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Ч. 1. Том 33 (72). № 2. С. 33–38.

Ivanyshyn N., Stefurak R. Semantic and stylistic parameters of borrowings in Stepan Protsiuk's literary text "Hands and Tears"

Summary. The article is devoted to analyzing the semantic and stylistic parameters of borrowed words in Stepan Protsiuk's literary text about Ivan Franko «Hands and Tears,» particularly attempting to classify lexical borrowings (according to lexico-semantic and genealogical criteria), as well as identifying their functional significance.

Various lexical borrowings were identified in the studied text: both direct and through the mediation of other languages (particularly Polish), ancient and modern, from Slavic and non-Slavic sources (with a predominance of Greco-Latin elements), revealing a significant number of internationalisms and exoticisms. Noticeably, a significant percentage of the analyzed words belong to specialized vocabulary from various scientific fields.

In the novel, abstract concepts predominate among borrowings, especially terms that lose their narrow specialized meaning through integration into the text's figurative system. This significantly affects the stylistic organization of the literary work, emphasizing the peculiarities of the author's worldview.

Borrowings are key elements in forming the individual style of Stepan Protsiuk's prose, capable of performing a number of stylistic functions, including: nominative-informative (borrowings name various objects and phenomena, whereby foreign nouns create the conceptual basis of the depicted reality, conveying to the reader the basic meaning, which is later layered with the author's connotations), evaluative (borrowed words in the novel carry not only denotative meaning but are also enriched with emotional-expressive shades, forming a deep axiological dimension in the text), trope-forming (foreign elements are integrated into figurative structures (metaphors, epithets, comparisons), forming a system of artistic tropes that definitively influences the stylistic features of Stepan Protsiuk's creativity) and text-forming (borrowings form the text, dynamize it, and introduce new information).

Key words: literary text analysis, borrowed vocabulary, lexical borrowings, lexico-semantic groups of borrowings, internationalisms, exoticisms, nominative-informative, evaluative, trope-forming, text-forming functions of borrowed words.